

Ключевые слова: психологическая служба высшего учебного заведения, методологическая основа психологической службы, установки студентов в отношении психологической службы вуза, позиции психолога при работе клиентом.

Summary. The article investigates the role of psychological services in the educational space of the university in the light of innovative reform of higher education, as well as certain institutional and methodological guidelines formation, operation and development of the service.

Key words: the psychological service of the university, the methodological basis of the psychological services, the attitudes of students to the psychological service of the university, position of psychologist while working with client.

УДК 378.015.33–057.87:613

Н.В. САМОЙЛОВА, Я.М. МЕТИЛЬ

ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ВАЛЕОЛОГІВ

У статті визначено актуальність розвитку психологічної компетентності у студентів спеціальності «Здоров'я людини» в процесі їх професійної підготовки. Проаналізовано підходи до визначення поняття психологічна компетентність та її складових. Уточнено компоненти психологічної компетентності студентів-валеологів. Зазначено методи та засоби щодо її розвитку

Ключові слова: психологічна компетентність, структура психологічної компетентності, студенти-валеологи, засоби розвитку, умови формування.

Постановка проблеми. Перед сучасною вищою школою постає завдання щодо постійного підвищення рівня професійної підготовки фахівців різних галузей знань та набуття ними професійної компетентності. Професійна компетентність – це складне утворення, що містить комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність, ефективність навчально-виховного процесу та дозволяє виконувати професійну діяльність з високим рівнем продуктивності. Одним із основоположних елементів професійної підготовки студентів та відносно самостійною підсистемою в структурі професійної компетентності стає психологічна компетентність.

Психологічна компетентність є інтегральним утворенням, що виявляється на різних рівнях психологічної реальності людини, у внутрішньому плані – саморегуляції, і в зовнішньому плані – в діяльності і взаємодії [7]. Поняття компетентності доповнюється і предметно розкривається в багатьох психологічних дослідженнях, які стосуються професійної діяльності людини. Але, на нашу думку, недостатньо розритим є питання розвитку психологічної компетентності студентів напряму підготовки «Здоров'я людини», зокрема, її структури та підходів до розвитку.

Мета статті полягає у визначенні структури психологічної компетентності студентів-валеологів та засобів і заходів щодо її розвитку.

Результати теоретичного дослідження. В результаті вивчення наукової та навчально-методичної літератури було з'ясовано, що психологічна компетентність розглядається в декількох аспектах, зокрема, як рівень психологічної культури (І. В. Дубровіна, С. Л. Рубінштейн, В. В. Семикин та ін.) та як самостійний вид компетентності, що є складовою частиною професійної компетентності (О. В. Казаннікова, Л. Ф. Божко, А. А. Дергач, О. В. Кочерга та ін.).

При визначенні сутності поняття «психологічна компетентність» встановлено, що воно перетинається з психологічними, соціологічними, педагогічними категоріями, однак однозначного і усталеного визначення не сформульовано. Ряд авторів визначають такі істотні ознаки. На думку А. А. Дергач, В. Г. Зазикіна психологічна компетентність ґрунтується на психологічних знаннях і життєвому досвіді їх застосування [4]. Д. В. Андрющенко, І. А. Логінова розуміють під психологічною компетентністю систему умінь, що дозволяють успішно справлятися з проблемними ситуаціями діяльності і, нарешті, особистісні якості, що забезпечують правильний вибір спрямованості активності, способів поведінки [7]. В дослідженнях Є. Вахромова психологічна компетентність розуміється як особливий мотиваційний стан або готовність проявляти цілеспрямовану активність на основі отриманих психологічних знань [2]. Ці визначення не суперечать один одному та є взаємодоповнюючими, описуючи існуюче психологічне явище.

Отже, при очевидному розмаїтті точок зору на зміст психологічної компетентності їх об'єднує те, що до її структури входять знання, уміння, досвід, розуміння психологічної компетентності в якості умови професіоналізму фахівців.

У ході аналізу літератури щодо структури психологічної компетентності було визначено, що ряд авторів (Т. М. Щербакова, Л. А. Лазаренко, Н. В. Андрінова, А. О. Дергач, В. Г. Первутинський та ін.), по різному трактують структурні компоненти психологічної компетентності. Деякі дослідники намагаються представити структуру психологічної компетентності у вигляді єдиної моделі, в якій би знайшли своє відображення всі її підструктури [8]. Але у зв'язку зі складністю і багатоаспектністю феномену виникає проблема вибору адекватних показників психологічної компетентності з урахуванням професійної спрямованості. У доступній літературі таких моделей не виявлено, але представлено окремі її компоненти. В своїх роботах О. В. Казаннікова, О. О. Біляковська, М. А. Холодна в структурі психологічної компетентності

виділяють такі компетентності як соціально-психологічну, інтелектуальну та компетентність у спілкуванні. Л. А. Лазаренко вважає, що психологічна компетентність складається із таких блоків: психологічні знання, «Я-концепція», активність, саморегуляція, професійна самосвідомість [5].

Зважаючи на те, що валеологи є майбутніми вчителями, представляє інтерес розглянути структуру психологічної компетентності вчителя, яка представлена рядом авторів. Зокрема, на думку Т. Н. Щербакової до структури психологічної компетентності вчителя входить когнітивна, комунікативна, соціальна і аутопсихологічна підсистеми [9]. Окремими елементами в даній структурі виступають психологічні знання, уміння педагога, його особистісні якості, система суб'єктивного контролю. Кожен з виділених компонентів проявляється по-різному в залежності від специфіки діяльності. У кожного педагога зазначені елементи можуть мати різну ступінь вираженості, формуватися в різний час. Досліджуючи структуру психологічної компетентності педагога, Н. А. Гончарова виділяє в ній такі компоненти: мотиваційний, особистісний, змістовно-операційний, когнітивний, рефлексивний, продуктивний [3].

Серед зазначених підходів найбільший інтерес в контексті нашого дослідження представляють підхід Н. В. Кузьміної, яка визначає у психологічній компетентності вчителя декілька взаємопов'язаних підструктур: соціально-перцептивну, соціально-психологічну; аутопсихологічну, комунікативну та психолого-педагогічну компетентності. При виділенні структурних складових психологічної компетентності студентів-валеологів ми спиралися на підхід Н. В. Кузьміної. Розглянемо їх більш детально:

- до характеристик соціально-перцептивної компетентності відноситься гуманістична спрямованість особистості, що виражається прагненням до самоактуалізації, потребою в спілкуванні, свободою особистісного вибору та відповідальністю за наслідки цього вибору;

- соціально-психологічна компетентність полягає у здатності усвідомлювати і контролювати свою соціальну поведінку, розуміти поведінку інших, інтерпретувати психологічні механізми виникнення того чи іншого емоційного стану, володіти механізмами саморегуляції;

- аутопсихологічна компетентність виділяється в якості одного з основних індикаторів успішного функціонування людини у професійній діяльності, саме вона запускає механізми саморегуляції, самоконтролю, протидії маніпуляціям тощо, та представлена вміннями, спрямованими на самодіагностику, самокорекцію, саморозвиток, самомотивацію;

- під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують різні стратегії і методи ефективного спілкування;

- психолого-педагогічна компетентність припускає володіння педагогічною діагностикою, знаннями вікової психології, психології міжособистісного та педагогічного спілкування [1].

Аналізуючи підходи до розвитку психологічної компетентності педагогів, ми дійшли висновку, що однією з популярних форм її підвищення є тренінги та майстер-класи. Різноманітність прийомів і методів, які можна використовувати під час тренінгів, дозволяє досить ефективно працювати зі студентами та вчителями (в межах підвищення кваліфікації). Але ці прийоми можна застосовувати для студентів лише в рамках позааудиторного навчання, що не дасть змоги зробити процес розвитку психологічної компетентності систематичним та послідовним. На нашу думку, доцільним є впровадження для студентів-валеологів спецкурсу «Психологічна компетентність студента».

В рамках спецкурсу можна успішно формувати вищезазначені структурні компоненти психологічної компетентності, використовуючи такі методи активного навчання як практикуми, ділові та дидактичні ігри, тренінги та інше.

Метою спецкурсу є ознайомлення студентів з умовами, що сприятимуть розвитку психологічної компетентності педагога-валеолога та формування її структурних компонентів.

Вивчення та аналіз теоретико-методичного матеріалу в даній області дозволив нам виявити і сформулювати основні умови розвитку психологічної компетентності педагога [1, 3, 5, 6, 8, 9]:

- знання індивідуальних особливостей, рівня навчальної мотивації школярів та повноти засвоєння навчального матеріалу;

- вміння виробляти стратегію і техніку взаємодії з учнями та іншими людьми, організувати їх спільну діяльність для досягнення значимих цілей;

- володіння навичками публічного виступу: вміти вести вербальний і невербальний обмін інформацією; здатність конструювати прямий і зворотний зв'язок; продумати прийоми утримання уваги аудиторії; висловлювати думку з допомогою графіків, схем, діаграм, малюнків; своєчасно діагностувати характер і рівень засвоєння представленого матеріалу і в разі необхідності перебудувати план і хід його викладу;

- вміння створювати ситуацію успіху для учнів;

- вміння показати роль матеріалу, що вивчається в реалізації особистих планів;

- знання сучасних досягнень в галузі методики навчання і вміння обґрунтовано застосовувати їх у своїй педагогічній практиці;

- оволодіння навичками саморегуляції та управління своїм емоційним станом.

До результативності за якісними показниками можна віднести наступні критерії: готовність педагогів вирішувати завдання, поставлені перед школою; володіння новими знаннями і застосування їх на практиці;

здатність до професійного саморозвитку; підвищення компетентності педагогів; зміцнення впевненості в собі, зниження в майбутній діяльності емоційного вигорання.

При формуванні психологічної компетентності доцільно використовувати такі методичні прийоми як групова дискусія, аналіз ситуацій, інформування (інструктування), рольові ігри, тренування ефективної поведінки, методи програвання і аналізу конкретних ситуацій, психогімнастика, музико терапія тощо.

Отже, психологічна компетентність є основоположним елементом професійної підготовки студентів. У розвитку психологічної компетентності головна роль відведена самовдосконаленню, професійній та особистісній самосвідомості. Для її розвитку планується розробити програму спецкурсу «Психологічна компетентність студента» для студентів-валеологів та здійснити її впровадження у навчально-виховний процес.

Список використаних джерел

1. Алексеева Л. Ф. Психологическая компетентность преподавателя высшей школы / Л.Ф. Алексеева // Высшее образование в России. – 2010. – № 8. – С. 93-95
2. Вахромов Е. Вершины жизни и пути их достижения /Е. Вахромов // Прикладная психология и психоанализ. – 2001. – № 4. – С.18-23
3. Гончарова Н. А. Разработка структурно-функциональной модели формирования профессиональной компетенции будущего учителя в условиях информатизации образования / Н. А. Гончарова // Образование и общество. – 2008. – № 1. –12 с.
4. Деркач А. А. Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. – М. : РАГС, 2010. – 124 с.
5. Ионина О. С. Психологическая компетентность педагога / О.С. Ионина // Социосфера. – 2014. – С. 7-8.
6. Кочерга О. Розвиток психологічної компетентності вчителя початкової школи / Олександр Кочерга // Рідна школа. – 2013. – №11. – С.52–56.
7. Панова Н. В. Профессиональная компетентность педагога в современном образовании / Н.В. Панова // Педагогика. – 2013. – № 10. – 55 с.
8. Плугина М. И. Компетентность преподавателей как условие психологизации образования / М.И. Плугина // Вопросы образования. – 2011. – № 4. – С. 350-351.
9. Щербак Т. Н. Психологическая компетентность учителя: содержание, механизмы и условия развития // Эйдос. – 2012. – 18 с.

References

1. Alekseeva L. F. Psihologicheskaja kompetentnost' prepodavatelja vysshej shkoly / L.F. Alekseeva // Vyshee obrazovanie v Rossii. – 2010. – № 8. – 93-95 s.
2. Vahromov E. Vershiny zhizni i puti ih dostizhenija /E. Vahromov // Prikladnaja psihologija i psihoanaliz. – 2001. – № 4. – 18-23 s.
3. Goncharova N.A. Razrabotka strukturno-funkcional'noj modeli formirovanija professional'noj kompetencii budushhego uchitelja v uslovijah informatizacii obrazovanija / N.A. Goncharova // Obrazovanie i obshhestvo. – 2008. – № 1. –12 s.
4. Derkach A. A. Psihologija razvitija professionala / A. A. Derkach, V. G. Zazykin, A. K. Markova. – M. : RAGS, 2010. – 124 s.
5. Ionina O. S. Psihologicheskaja kompetentnost' pedagoga / O.S. Ionina // Sociosfera. – 2014. – 7-8 s.
6. Kocherha O. Rozvytok psykhologichnoyi kompetentnosti vchytelya pochatkovoyi shkoly / Oleksandr Kocherha // Ridna shkola. – 2013. – № 11. – 52–56 s.
7. Panova N. V. Professional'naja kompetentnost' pedagoga v sovremennom obrazovanii / N.V. Panova // Pedagogika. – 2013. – № 10. – 55 s.
8. Plugina M. I. Kompetentnost' prepodavatelej kak uslovie psihologizacii obrazovanija / M.I. Plugina // Voprosy obrazovanija. – 2011. – № 4. – 350-351 s.
9. Shherbakova T. N. Psihologicheskaja kompetentnost' uchitelja: sodержanie, mehanizmy i uslovija razvitija // Jejdos. – 2012. – 18 s.

Резюме. Подходы к развитию психологической компетентности студентов-валеологов. В статье определена актуальность развития психологической компетентности у студентов специальности «Здоровье человека» в процессе их профессиональной подготовки. Проанализированы подходы к определению понятия «психологическая компетентность» и ее составляющих. Уточнены компоненты психологической компетентности студентов-валеологов. Указаны методы и средства ее развития.

Ключевые слова: психологическая компетентность, структура психологической компетентности, студенты-валеологи, средства развития, условия формирования.

Summary. Approaches to the development of students-valeologists' psychological competence. In the article actuality of development of psychological competence is certain for the students of speciality of "Human Health" in the process of their education. Going is analysed near determination of concept students-valeologists' psychological

competence and its constituents. The components of psychological competence are specified. Methods and facilities are marketing relation to its development.

Key words: psychological competence, structure of psychological competence, students-psychologists, facilities of development, forming condition.

УДК 159.922.6

О.Г. СТАВИЦЬКА

ОПТИМІЗАЦІЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА З КЛІЄНТОМ ТЕХНОЛОГІЯМИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ

У статті розглядаються особливості організації інтеракцій психолога консультанта з клієнтом за умови використання самопрезентаційних технологій. Зазначено, що елементи невербальних засобів спілкування обумовлюють ефективність консультативного процесу. Здійснено аналіз основних компонентів невербальної самопрезентації з огляду її значимості в професійній діяльності психолога-практика в процесі консультативної бесіди.

Ключові слова: самопрезентація невербальна комунікація, просторова організація, емотивна функція, дистанція, візуальний контакт.

Постановка проблеми. Надання психологічної допомоги потребує від психолога консультанта професійних умінь презентувати себе в ході консультативної бесіди з клієнтом. Специфіка таких умінь передбачає використання в ході комунікативної взаємодії як вербальних так і невербальних конструктів, які і опосередковують ефективність психологічних впливів.

Проблема самопрезентації належить до нових перспективних напрямків соціально-психологічного аналізу поведінки людини у соціальному середовищі. В історії становлення даної проблеми чітко прослідковується виділення трьох етапів. Перший з них характеризується підвищенням інтересом до загальних проблем особистості де і відповідно увага зосереджувалась на соціальній зумовленості вибору людиною стратегій поведінки. Другий пов'язаний з виділенням проблем самоподачі в самостійний напрямок наукового аналізу, спочатку на соціологічному, пізніше – психологічному рівнях. Третій етап характеризується розгортанням експериментальних досліджень самопрезентації, яка стає предметом сучасних наукових досліджень вітчизняних психологів (О.В. Зінченко, Л.К. Аверченко, М.В. Бородиної, Т.В. Климової, О.О. Петрової, О.А. Герсимової, Ю.П. Кошелевої, О.В. Кузнецової, О.І. Коробко, І.П.Шкуратової тощо).

Загальним моментом для переважної більшості сучасних зарубіжних дослідників феноменології самопрезентації є домінуюча орієнтація останніх на формально-динамічну складову процесу самопрезентації, яка й утворює атрибутивну ознаку самого цього поняття, іншими словами – присутність Я, або „само" у такому тлумаченні залишається якщо не випадковим, проте і не обов'язковим її елементом.

Оскільки коло наших наукових інтересів пов'язане з особливостями самопрезентації психолога консультанта за допомогою невербальних засобів спілкування, то **метою** даної статті є аналіз значимих конструктів невербальної поведінки які мають місце в налагодженні ефективної взаємодії між психологом консультантом і клієнтом. Відповідно до зазначеної мети повідомлення були сформульовані наступні **завдання**:

- 1) Визначити значимість самопрезентації психолога в психологічному консультуванні за умови використання невербальних засобів спілкування.
- 2) Проаналізувати найбільш значимі невербальні конструкти, які опосередковують самопрезентацію психолога консультанта формуючи його професійний імідж.
- 3) Охарактеризувати особливості невербальних впливів, що опосередковують процес консультування в цілому, знімаючи напругу клієнта, формуючи довіру до консультанта.

Виклад основного матеріалу. Самопрезентація – складне соціально психологічне утворення, яке взаємодіє і переплітається з багатьма іншими соціальними феноменами та має недостатню представленість в понятійному апараті вітчизняної психології. Саме тому, виникають певні труднощі при визначенні категоріальних меж даного поняття. Д. Майерс дає наступне визначення даному феномену: «Самопрезентація – акт самовираження та поведінки, спрямований на створення сприятливого враження чи враження, що відповідає чийсь ідеалам». [6]. Велика різноманітність бажаних образів, які створюють співрозмовники, а також велика кількість шляхів та способів їх формування визначили необхідність класифікації стилів самопрезентації. Імідж психолога розглядається як емоційно привабливий для навколишніх образ фахівця, який здатен відповісти ділом на очікування конкретної людини або групи людей та є спроможним надати кваліфікаційну психологічну допомогу. Сучасна прикладна психологія має ряд наукових робіток присвячених визначенню основних критеріїв класифікації стилів. В нашому повідомленні ми хотіли би зазначити лише одну, яка, на нашу думку, безпосередньо торкається проблеми самопрезентації психолога консультанта за умови використання останнім невербальних засобів спілкування. Відповідно до зазначеного можна виділити класифікацію запропоновану Ю.С. Крижанською та В.П. Третьяковим [5]. В її основу покладено механізми соціального сприймання, які запускаються за допомогою керування увагою партнера. Авторами було виділено п'ять стилів самоподачі: самоподача переваги, привабливості, ставлення, актуального стану, причин поведінки. Своєрідність поведінки у відповідності до зазначених стилів є важливою умовою налагодження робочого альянсу між психологом